

Manevi Zekanın Öğrenme ve Başarı ile İlişkisi Üzerine Analizler

Zeynep Karlık

[0000-0002-2940-6579](mailto:zeynepsariyerkarlik@gmail.com) | zeynepsariyerkarlik@gmail.com

Bağımsız Araştırmacı, Bursa, Türkiye

Mustafa Naci Kula

[0000-0003-1763-9620](mailto:mnacikula@uludag.edu.tr) | mnacikula@uludag.edu.tr

Bursa Uludağ Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Din Psikolojisi Anabilim Dalı, Bursa, Türkiye

ROR ID: [03tg3eb07](https://orcid.org/03tg3eb07)

Öz

Bilimin gelişim süreci içerisinde en çok tartışılan konularından birisi zeka konusudur. Yaşamsal hedefler olan öğrenme ve başarı nörobilim ve psikoloji alanlarında pek çok araştırmaya konu yapılmışken, din psikolojisi açısından öğrenmenin mahiyeti ve mekanizmasının incelendiği bir çalışma bulunmamaktadır. Bu çalışmanın amacı manevi zekanın öğrenme ve başarı ile ilişkisini inceleyerek din psikolojisi açısından analizler yapmaktır. Bu bağlamda manevi zekanın bilgiyi algılama ve değerlendirme süreçleri tanıtmaya (deskriptif) türünde literatür taraması yöntemiyle araştırılmıştır. Literatür taraması sonucunda bireyin öğrenmesinin gözlemlenen ve taklit edilen davranışlarla sınırlı olmadığı, sezgisel olarak elde ettiği bilgi süreçlerinin de önemli bir rol oynadığı bulunmuştur. Manevi zeka varoluşsal ve eleştirel tefekkür, bireyselleştirilmiş kavram geliştirme yeteneği, aşkın boyutu tanıma kapasitesi ve yüksek bilinç alanına ulaşma kapasitesi olmak üzere dört yetenekten oluşmaktadır. Manevi zekaya ait bu yetenekler bireysel gelişim sürecinde bireyin yaşamda anlamı bulmasını, yaşam amacını belirlemesini, aşkınla karşılaşmasını ve bilincini geliştirmesini sağlamaktadır. Eğitim ortamında ise eleştirel düşünceyle gerçek bilgiye ulaşmayı, ulaşılan bilginin kavramlaştırılmasını, kavramların ötesindeki aşkınlığı keşfetmeyi ve bilincini bir üst seviyeye genişletmesini sağlamaktadır. Manevi zeka "birleştirici düşünme" biçimiyle bağımsız bulunan sinir hücreleri devreye girerek algılanan bilgi birbirine bağlanmakta ve öğrenme gerçekleşmektedir. Bu durum çevresel faktörlere ilahî/manevi olan bilginin eklenmesiyle öğrenme ve başarıyı sağlamaktadır. Manevi zeka öğrenmeye daha aktif bir yaklaşım teşvik ederek hümanist, dengeli ve hoşgörülü bir öğretim stilini benimsemeye katkı sağlamaktadır. Etkileşimli öğrenme sürecini başlatmak suretiyle öğrenme sürecini kolaylaştırmakta ve başarıyı arttırmaktadır. Öğrenmenin gerçekleşmesiyle bireyin yaşamdaki var oluş amacını anlaması, merhametli, vicdanlı olmasının pozitif ilişki içerisinde olduğu düşünülmektedir. Bu durum literatürde yapılan çalışmalarla benzerlik göstermektedir. Bu özelliklerini geliştiren bireyler yüksek bilinçle (ilahî öz) bağlantıyı sağlamak suretiyle bilgiye ulaşmakta ve ilahî düzeni kabul ederek davranışa dönüştürmektedir. Sonuç olarak egoya ait duygu ve düşünceleri aşmak suretiyle manevi zeka yeteneğini geliştiren bireyler öğrenme ve başarılı olma süreçlerinde önemli gelişim göstermektedir. Özet olarak manevi zeka, bireyin kendisini ve dünyayı daha iyi anlamasını sağlayan, varoluşu ve hayatın anlamını sorgulamaya teşvik eden ve insanın yaşamda karşılaştığı sorunların üstesinden gelmesine yardımcı olan bir zeka türüdür. Aynı zamanda manevi zeka bireyin sahip olduğu değerlerin farkına varmasını ve kendisiyle barışık olmasını sağlamaktadır. Manevi zekanın başarıyı sağlayan en önemli özelliği olarak ise başarısızlıkları yeni bir bilginin kaynağı olarak öğrenme deneyimini tamamlaması kabul edilmektedir. Bireyin manevi zeka konusunda farkındalığını oluşturmak ve manevi zekanın eğitim alanındaki önemini vurgulamak amacıyla yapılan bu çalışmada manevi zekanın öğrenme ve başarı süreçlerinde önemli bir parametre olduğu tespit edilmiştir. Bu alanda yapılan çalışmalar da bu tespiti desteklemektedir. Sonuç olarak manevi zekanın bireylerin öğrenmelerinde, günlük yaşamlarında karşılaştıkları problemleri çözmelerinde, eğitim, sağlık, başarı ve başarısızlıkları gibi çok geniş alandaki yaşamları üzerinde etkili olduğu görülmektedir. Bu nedenle bireylerin manevi zeka düzeylerinin fark edilmesi ve üzerinde etkili olan faktörlerin belirlenerek

geliştirilmesinin hedeflenmesi önem arz etmektedir. Manevi zekanın eğitim çalışmalarına dâhil edilmesiyle birlikte beyin temelli algoritmaların kullanıldığı öğrenme yöntemlerine yeni bir bakış açısı kazandırılmıştır. Manevi zeka kavramının öğrenme ile ilişkisinin incelendiği bu çalışmanın din psikolojisi ve din eğitimi alanındaki literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler

Din Psikolojisi, Öğrenme Kuramları, Sosyal ve Duygusal Öğrenme, Maneviyat, Manevi Zeka

Atıf Bilgisi

Karlık, Zeynep – Kula, Mustafa Naci. “Manevi Zekanın Öğrenme ve Başarı ile İlişkisi Üzerine Analizler”. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/1 (Mart 2026), 1-23. <https://doi.org/10.51702/esoguifd.1805100>

Geliş Tarihi	16.10.2025
Kabul Tarihi	11.02.2026
Yayın Tarihi	15.03.2026
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	Bu çalışma, etik kurul izni gerektirmeyen nitelikte olup kullanılan veriler literatür taraması/yayınlanmış kaynaklar üzerinden elde edilmiştir. Çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde yapay zeka tabanlı araçlardan sınırlı ölçüde yararlanılmıştır. Yapay zeka, yalnızca dil kontrolü, yazım desteği ve biçimsel düzenlemelerde yardımcı bir araç olarak kullanılmış; içerik üretiminde, bilimsel değerlendirmelerde ve sonuçların yorumlanmasında yazarların akademik sorumluluğu ve katkısı esas alınmıştır. Çalışma, bilimsel araştırma yöntemleri ve akademik etik ilkelere uygun şekilde yürütülmüştür.
Yapay Zeka Kullanımı	
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Turnitin
Etik Bildirim	ethicilahiyat@ogu.edu.tr
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Yazar Katkı Oranları	Araştırmanın Tasarımı 1. Yazar - %50 / 2. Yazar - %50 Veri Toplama 1. Yazar - %50 / 2. Yazar - %50 Araştırma-Veri Analizi-Doğrulama 1. Yazar - %50 / 2. Yazar - %50 Makalenin Yazımı 1. Yazar - %50 / 2. Yazar - %50 Metnin Tashihi ve Geliştirilmesi 1. Yazar - %50 / 2. Yazar - %50
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Analyses on the Relationship Between Spiritual Intelligence, Learning, and Achievement

Zeynep Karlık

[0000-0002-2940-6579](mailto:zeynepsariyerkarlik@gmail.com) | zeynepsariyerkarlik@gmail.com

Independent Researcher, Bursa, Türkiye

Mustafa Naci Kula

[0000-0003-1763-9620](mailto:mnacikula@uludag.edu.tr) | mnacikula@uludag.edu.tr

Bursa Uludağ University, Faculty of Theology, Department of Psychology of Religion, Bursa, Türkiye

ROR ID: [03tg3eb07](https://orcid.org/03tg3eb07)

Abstract

One of the most debated topics in the history of science is intelligence. While learning and achievement, as vital life goals, have been the subject of numerous studies in the fields of neuroscience and psychology, there is no study examining the nature and mechanism of learning from the perspective of the psychology of religion. The purpose of this study is to examine the relationship between spiritual intelligence and learning and achievement, and to conduct analyses from the perspective of the psychology of religion. In this context, the processes of spiritual intelligence in perceiving and evaluating information were investigated through a descriptive literature review. The literature review revealed that an individual's learning is not limited to observed and imitated behaviors; intuitively acquired information processes also play a significant role. Spiritual intelligence consists of four capacities: existential and critical contemplation, the ability to develop individualized concepts, the capacity to recognize the transcendent dimension, and the capacity to attain higher states of consciousness. These capacities enable the individual to find meaning in life, determine life's purpose, engage with transcendence, and develop consciousness in the process of personal development. In the educational environment, it enables the attainment of true knowledge through critical thinking, the conceptualization of acquired knowledge, the discovery of transcendence beyond concepts, and the expansion of consciousness to a higher level. Spiritual intelligence, through the "integrative thinking" style, engages independent nerve cells, connecting pieces of perceived information, thereby enabling learning. This process, which incorporates divine/spiritual knowledge into environmental factors, promotes learning and achievement. Spiritual intelligence encourages a more active approach to learning, contributing to the adoption of a humanistic, balanced, and tolerant teaching style. By initiating an interactive learning process, it facilitates learning and enhances achievement. It is posited that the realization of learning is positively correlated with an individual's understanding of their existential purpose, compassion, and conscientiousness. This finding is consistent with existing literature. Individuals who develop these characteristics access knowledge by connecting with their higher consciousness (divine essence), accept the divine order, and transform it into behavior. Consequently, individuals who develop their spiritual intelligence by transcending ego-driven emotions and thoughts demonstrate significant progress in their learning and achievement. In summary, spiritual intelligence is a type of intelligence that enables individuals to better understand themselves and the world, encourages them to question existence and the meaning of life, and helps them overcome the problems they encounter in life. Spiritual intelligence also enables individuals to recognize their values and find peace with themselves. The most important characteristic of spiritual intelligence that ensures achievement is considered to be the capacity to complete the learning experience by viewing failures as a source of new knowledge. This study, conducted to raise awareness of spiritual intelligence and emphasize its importance in the field of education, has determined that spiritual intelligence is an important parameter in the learning and achievement processes. Studies in

this field also support this finding. In conclusion, it is observed that spiritual intelligence influences individuals' learning, solving problems they encounter in their daily lives, and their lives in a wide range of areas, including education, health, success, and failure. Therefore, it is important to recognize individuals' spiritual intelligence levels and to identify and target the factors that affect it for development. The inclusion of spiritual intelligence in educational studies has introduced a new perspective on learning methods using brain-based algorithms. This study, which examines the relationship between the concept of spiritual intelligence and learning, is believed to contribute to the literature in the fields of religious education and religious psychology.

Keywords

Psychology of Religion, Learning Theories, Social and Emotional Learning, Spirituality, Spiritual Intelligence

Citation:

Karlık, Zeynep – Kula, Mustafa Naci. "Analyses on the Relationship Between Spiritual Intelligence, Learning, and Achievement". *Journal of Eskişehir Osmangazi University Faculty of Theology* 13/1 (March 2026), 1-23. <https://doi.org/10.51702/esoguifd.1805100>

Date of Submission	10.16.2025	
Date of Acceptance	02.11.2026	
Date of Publication	03.15.2026	
Peer-Review	Double anonymized / Two External	
Ethical Statement	This study does not require ethics committee approval, as the data used were obtained from literature review/published sources. It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.	
Use of Artificial Intelligence	Artificial intelligence-based tools were used to a limited extent in the preparation of this study. AI was employed only as a supportive tool for language editing, writing assistance, and formal structuring; the production of content, scientific evaluation, and interpretation of results remain the full responsibility and contribution of the author(s). The study has been conducted in line with scientific research methods and academic ethical principles.	
Plagiarism Checks	Yes - Turnitin	
Complaints	ethicilahiyat@ogu.edu.tr	
Conflicts of Interest	The authors have no conflict of interest to declare.	
Author Contribution Rates	Research Design	1 st Author - 50% / 2 nd Author - 50%
	Data Collection	1 st Author - 50% / 2 nd Author - 50%
	Research-Data Analysis-Validation	1 st Author - 50% / 2 nd Author - 50%
	Writing the Article	1 st Author - 50% / 2 nd Author - 50%
Grant Support	Editing and Development of the Text	1 st Author - 50% / 2 nd Author - 50%
	The authors acknowledge that they received no external funding in support of this research.	
Copyright & License	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0 .	

Giriş

Öğrenme genel olarak bireyin yaşamını sürdürebilmesi ve yaşamdan doyum alması için gerekli bilgilerin, tecrübelerin ve yeteneklerin kazanılması süreci olarak tanımlanmaktadır.¹ Öğrenme, belirli bir zaman diliminde gerçekleşmesi, belirli evrelerden ve basamaklardan geçerek süreklilik taşıması nedeniyle süreç olarak kabul edilmektedir. Öğrenme sürecini harekete geçiren, destekleyen ve süreklilik kazandıran en önemli olgu ve/veya unsurlardan birisi bilgidir. Bilginin hem öğrenmeye aracı unsur olması hem de öğrenmenin bir sonucu olması olarak iki boyutu bulunmaktadır.² Bilgi süreci, duyuşsal olarak yapılan kayıttan kısa süreli belleğe gelen bilginin, kod açma aşamasından sonra uzun süreli belleğe geçmesi ve ihtiyaç anında tekrar geri çağırılması olarak tanımlanmaktadır.³ Bilginin öğrenmeyle ilişkisi nedeniyle tarihin başlangıcından bu yana öğrenme kuramcıları bilgi sürecinin tanımlanmasına büyük çaba göstermişlerdir.

Dışarıdan alınan bilgiyle başlayarak, davranış değişikliği ortaya çıkıncaya kadar bilginin dönüştürülme biçimleri öğrenme süreçleri olarak adlandırılmaktadır. Öğrenme ya da bilgi süreci doğrudan gözlemlenemediği için bu süreci somutlaştırmak ve anlaşılmasını sağlamak amacıyla oluşturulan kuramlara öğrenme teorisi adı verilmektedir.⁴ Öğrenme teorisi epistemolojisine göre bilgi kaynakları üç ana alandan oluşmaktadır: deneycilik, doğuştancılık ve rasyonalizm. Deneycilik bilginin deneyimden geldiğini ifade ederken, doğuştancılığa göre bilgi doğuştan gelmekte veya doğumda mevcut bulunmaktadır. Rasyonalizme göre bilgi zihin aracılığıyla aktif ve deneyim yoluyla inşa edilmektedir.⁵ Eğitimde kullanılan öğrenme teorileri davranışçı öğrenme kuramı, bilişsel öğrenme kuramı ve yapısal öğrenme kuramı olmak üzere başlıca üç başlık altında incelenmektedir. Ancak 1950'lerin ortalarında Rotter bireyin çevresel faktörler ile bireysel öğrenme ve tecrübeleri arasında bir etkileşim olduğunu tespit ederek sosyal öğrenme kuramını geliştirmiştir.⁶

Son yıllarda yapılan çalışmalar sosyal ve duygusal öğrenme yöntemlerinin başarıyı sağlayan faktörlerin başında geldiğini göstermekte ve bunların bilgi edinme sürecine dahil edilmesi gerektiğini belirtmektedir.⁷ Casel sosyal ve duygusal öğrenmenin beş temel özellikten oluştuğunu belirtmektedir. Bunlar; öz farkındalık, öz yönetim, sosyal farkındalık, ilişkilerde beceriler ve karar vermede sorumluluk olarak sıralanmaktadır.⁸ Sosyal öğrenmenin bu özelliklerinin çoklu zeka kuramlarından manevi zekanın alt boyutları olan kendini anlama,

¹ Ziya Selçuk, *Gelişim ve Öğrenme: Eğitim Psikolojisi* (Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 1999), 95.

² Malik Yılmaz, "Öğrenme Bilgi İlişkisi", *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi* 29 (2009), 175.

³ Selçuk Budak, *Psikoloji Sözlüğü (Bilim ve Sanat Yayınları)*, 2019, 130.

⁴ Nuray Senemoğlu, *Gelişim Öğrenme ve Öğretim: Kuramdan Uygulamaya* (Ankara: Gönül Yayıncılık, 2007), 267.

⁵ Marcy Perkins Driscoll, "Introduction to Theories of Learning and Instruction", *Psychology of Learning for Instruction*, ed. A. Burvikovs (Boston, MA: Pearson Education, Inc., 2005), 85.

⁶ Julian B. Rotter, *Social Learning and Clinical Psychology* (New Jersey: Prentice Hall Press, 1954), 54.

⁷ Zafer Yıldız, "Sosyal Bilişsel Öğrenme Kuramı ve Din Öğretimi", *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 33 (Şubat 2014), 147-161; Zeynep Kurtbeyoğlu - Vesile Yıldız Demirtaş, "Özel Öğrenme Güçlüğü Tanılı Çocuğu Olan Anne-Babaların Algılanan Sosyal Destek ve Depresyon Düzeyleri", *Buca Eğitim Fakültesi Dergisi* 0/50 (2020), 228-242; Hakan Uşaklı, "Sosyal Duygusal Öğrenme Nedir? Neden Önemlidir? (İnsan İlişkilerinde Beş Duygu Alanı)", *Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 1/2 (31 Aralık 2017), 1-16.

⁸ "The Benefit of School-Based Social and Emotional Learning Programs", 2007.

insani değerler, merhamet, vicdanlılık ve başkalarıyla ilişkilerle benzerlik gösterdiği görülmektedir.⁹ Dolayısıyla öğrenme ve başarının bireylerin manevi zeka düzeyleriyle ilişkili olduğu düşünülmektedir. Bu nedenle manevi zeka olgusunun anlaşılması ve geliştirilmesinin öğrenme ve başarıyı arttıracakları ön görülmektedir.¹⁰

Manevi zekanın önemine dair sağlık alanında artan sayıda çalışmalar bulunmaktadır.¹¹ Eğitim alanında manevi zekanın kullanılması hakkında literatürde az sayıda araştırma yapıldığı görülmüştür.¹² Bu araştırmanın amacı yaşamdaki öğrenme ve başarının manevi zeka ile ilişkisini ortaya koymaktır. Bu bağlamda öğrenme süreçlerinin iyileştirilmesi ve başarının artırılması için manevi zekanın önemi analiz edilmiş ve mekanizması incelenmiştir. Bu çalışma belirli bir konuda yapılmış çalışmaların sınıflandırılması için kullanılan tanımlama (deskriptif) türünde derleme yöntemiyle gerçekleştirilmiştir.¹³ Bu çalışmayla din psikolojisi alanında manevi zeka ve öğrenme ilişkisiyle ilgili yapılacak çalışmalara katkı sağlamak hedeflenmektedir.

1. Manevi Zeka

1.1. Zeka Kavramı

Zeka kavramı tarihsel ve kuramsal tartışmalara konu olmuş ve psikologlar farklı bakış açıları geliştirmiştir. Zekanın tanımı konusunda psikologlar arasında tartışmalar devam etse de Francis Galton'a göre zeka dış ortamdan bilgiyi özümsemeye yeteneği olarak tanımlanmaktadır.¹⁴ Çevredeki önemli bilgileri tarayıp seçebilen, daha sonra bu bilgiyi dikkatli bir şekilde analiz edebilen kişiler akıllı ve bilge kabul edilmektedir.¹⁵ Galton'un zeka tanımı Huffman'a göre duyuların yukarıya doğru yani beyne gitmesi üzerine kurulmuş ve önemli bilgiyi seçebilme, önemsiz olanı eleyebilme, bilgiyi analiz edebilme, mevcut bilgiyle özümseyebilme, önceki bilgiyle uyum sağlayabilme ve bilgiye yanıt verebilme adımlarından oluşmaktadır.¹⁶ Stenberg zeka'yı bilginin dış ortamdan iç beyne nasıl işlendiğiyle ilgili olmaktan ziyade içgüdüyü yerine

⁹ Howard Gardner, *Intelligence Reframed* (New York, NY: Basic Books, 1999), 54.

¹⁰ Laura Jones, "What Does Spirituality in Education Mean?", *Journal of College and Character* 6 (01 Ekim 2005), 1-7.

¹¹ Naveen Pant - Sk Srivastava, "Effect of Spiritual Intelligence on Mental Health and Quality of Life Among College Students" 4 (09 Ağustos 2014), 208-215; Gasem Elyasi vd., "The Relationship Between Spiritual Intelligence and Mental Health Among Athletes and Non-Athletes", *European Journal of Experimental Biology* 2 (28 Nisan 2021), 2415-2418; Nojoud Alrashidi vd., "The Mediating Role of Spiritual Intelligence on Well-Being and Life Satisfaction among Nurses in the Context of the COVID-19 Pandemic: A Path Analysis", *Behavioral Sciences* 12/12 (15 Aralık 2022), 515; Khadijeh Ahoei vd., "The Relationship Between Spiritual Intelligence And Psychological Well-Being in Women with Breast Cancer", *Shiraz E Medical Journal* 18/10 (2017), e15103.

¹² R. Kalpana Devi vd., "Study of Spiritual Intelligence and Adjustment Among Arts and Science College Students", *Journal of Religion and Health* 56/3 (Haziran 2017), 828-838; Yılmaz Demir, "Investigation of Social Studies Teacher Candidates' Spiritual and Emotional Intelligence", *Education & Youth Research* 3/1 (29 Temmuz 2023), 12-31; Saleena Khan - Sangram Nathawat, "E.Q. As a Predictor of Subjective Well-Being, Optimism, Self Efficacy and Spiritual Intelligence in Male and Female Principals of Schools", *SSRN Electronic Journal*, (10 Mayıs 2012), 1-25.

¹³ Meredith Damien Gall vd., *Educational Research: An Introduction*, 6th ed (White Plains, NY, England: Longman Publishing, 1996), 104.

¹⁴ Susan R. Goldman - James W. Pellegrino, "Cognitive Developmental Perspectives on Intelligence", *Intelligence*, ed. Helga A.W. Rowe (New Jersey: Hillsdale, 1991), 23.

¹⁵ Francis Galton, *Hereditary Genius: An Inquiry Into Its Laws and Consequences* (New York: Macmillan, 1869), 17.

¹⁶ Karen Huffman - Richard Hosey, *Living Psychology* (John Wiley & Sons Inc, 2005), 54.

getirmek ve çevreye uygun yanıtı vermek için beynin bilgiyi organize etme yeteneği olarak kabul etmektedir. O'na göre zeka bireyin düşüncesini ve davranışını kontrol etme yeteneğidir.¹⁷

Analitik zeka (IQ) ile bireylerin akademik başarıları, mutlulukları ve sağlıkları arasında ilişki bulunmuştur.¹⁸ Yapılan bir araştırmada öz disiplin eksikliği, zamanı yönetememe gibi nedenlerin IQ başarı performansını etkilediği bu nedenle IQ'nun başarı ile ilişkisinin çaba gösterme koşuluyla kabul edilebileceği bildirilmiştir.¹⁹ IQ'nun değerlendirme kriterlerine duyguların eklenmesiyle duygusal zeka geliştirilmiştir.

Duygusal zeka Salovey ve Mayer tarafından kişinin kendisinin ve başkalarının duygularını izleme, bunlar arasında ayırım yapma ve bilgiyi kendi amaçları için kullanma yeteneğini içeren sosyal zekanın alt kümesi olarak tanımlanmıştır.²⁰ Duygusal zeka “duyguları algılama, düşüncelere yardımcı olacak şekilde duygulara erişme ve üretme, duyguları ve duygusal bilgiyi anlama ve duygusal entelektüel büyümeyi teşvik ederek duyguları yansıtıcı bir şekilde düzenleme yeteneği” olarak kavramsallaştırılmıştır.²¹ Goleman duygusal zekayı bilişsel yetenek ve kişilik yönlerinden oluşan “kendini motive edebilme, hayal kırıklıkları karşısında sebat edebilme, dürtüyü kontrol edebilme, hazzı geciktirebilme, ruh halini düzenleyebilme, empati kurabilme ve umut edebilme” olarak genişletmiştir.²²

Mayer ve Salovey duygusal zeka için dört parametreden oluşan bir model önermiştir. Bunlardan ilki duyguların farkında olma, duyguları ve duygusal ihtiyaçları başkalarına doğru bir şekilde ifade etme yeteneği olan duygusal algıdır. Duygusal algı aynı zamanda duyguların dürüst ve dürüst olmayan ifadelerini ayırt etme yeteneğini içermektedir. İkinci parametre kişinin hissettiği farklı duyguları ayırt etme ve düşünce süreçlerini etkileyenleri tanımlama yeteneği olan duygusal özümlemedir. Üçüncü parametresi iki duyguyu aynı anda hissetmek gibi karmaşık duyguları anlama yeteneği ve birinden diğerine geçiş yapabilme yeteneği olan duygusal anlayıştır. Dördüncü parametre ise belirli bir durumdaki faydasına bağlı olarak bir duyguyla bağlantı kurma veya duygudan kopma yeteneği olan duygu yönetimidir.²³ Lunenburg yaptığı çalışmada duygusal zeka özelliklerinin öz farkındalık, öz yönetim, öz motivasyon, sosyal farkındalık ve ilişki yönetiminin öğrenme ve başarıyı arttırmak için gerekli bir araç olduğu ve IQ'nun bunu yapamayacağı sonucuna varmıştır.²⁴ Duygusal zekanın tanımı ve kapsamı genişletilerek manevi zeka (SQ) kavramı ortaya atılmıştır.

¹⁷ Robert J. Sternberg, “PRSVL: An Integrative Framework for Understanding Mind in Context”, *Mind in Context*, ed. Robert J. Sternberg - Richard K. Wagner (New York: Cambridge University Press, 1994), 218-232.

¹⁸ Patrick Quinn - Angela Duckworth, “Happiness and Academic Achievement: Evidence for Reciprocal Causality”, Poster Presented at the Annual Meeting of the American Psychological Society 4 (01 Ocak 2007), 11-24.

¹⁹ Angela Duckworth - Martin Seligman, “Self-Discipline Outdoes IQ in Predicting Academic Performance of Adolescents”, *Psychological science* 16 (01 Ocak 2006), 939-944.

²⁰ Peter Salovey - John D. Mayer, “Emotional Intelligence”, *Imagination, Cognition and Personality* 9/3 (01 Mart 1990), 189.

²¹ Peter Salovey - John Mayer, “What Is Emotional Intelligence?”, *Emotional Development And Emotional Intelligence: Educational Implications*, ed. Peter Salovey - David Sluyter (New York: Basic Books, 1997), 3-34.

²² Daniel Goleman, *Working with Emotional Intelligence* (New York: Bantam Books, 1998), 34.

²³ Salovey - Mayer, “Emotional Intelligence”, 3-34.

²⁴ Fred C. Lunenburg, “Emotional Intelligence in the Workplace: Application to Leadership”, *International Journal of Management, Business and Administration* 14/1 (2011), 1-6.

1.2. Manevi Zeka Kavramı

Manevi zeka kavramını ilk ortaya atan Gardner maneviyatı bir kavram olarak benimsemiştir.²⁵ Robert Emmons tarafından yazılan “bir zeka olarak maneviyat” makalesinde ise bir yapı olarak ele alınmaktadır.²⁶ Maneviyat kavramı kurumsal dinlerin dışında ve materyalist bakışın ötesinde olarak sevgi, şefkat, sabır, hoşgörü, affetme, memnuniyet, sorumluluk, uyum ve başkalarına duyulan ilgi gibi hümanist fikirleri vurgulamaktadır.²⁷ Evrendeki her şeyin birbiriyle bağlantılı olduğunu kabul eden maneviyat, hayatlarımızın genel şemaya nasıl uyduğunuyla ilgili sorulara yanıt aramakla başlamaktadır. Güzellik, sevgi ve yaratıcılık gibi görünür dünyanın ötesindeki değerlerle anlam ve güç ortaya çıkmakta bireyi harekete geçirmektedir.²⁸ Bu değerlerle ilişkili olarak manevi zeka kavramı ortaya çıkmıştır.

Vaughan’a göre manevi zeka olaylara birden fazla perspektiften bakma ve algı, inanç, davranış arasındaki ilişkileri tanıma kapasitesine bağlı olarak oluşmaktadır.²⁹ Manevi zeka zihnin ve ruhun iç yaşamıyla ve bunların dünyadaki varoluş ilişkisiyle bağlantılı kabul edilmektedir. Dolayısıyla manevi zeka, bilincin madde ve yaşamdan başlayarak beden ve zihinden geçip ruhun derinleşen farkındalığına doğru gelişmesiyle ortaya çıkmaktadır.

Zohar ve Marshall’a göre manevi zeka toplumun sorunlarını ele alan ve çözen zeka olarak kabul edilmektedir.³⁰ Bütünle bağlantılılık duygusunun bu çözüme katkı sağladığı kabul edilmektedir. Wolman’a göre manevi zeka insanın nihai soruyu sorma kapasitesidir.³¹ Hayatın anlamına dair sorular sorarken kusursuz bağlantının keşfedilmesini sağlamaktadır. Daha fazla farkındalığın gelişmesi sezgiyi kullanarak analitik ve mantıksal araçları aşan bilgiye erişilmesini sağlamaktadır. Bu bilgiler ışığında manevi zeka transrasyonel bilme, meditasyon dua gibi bilinç durumlarının kullanılarak duygusal algının artırılması ve kişinin yüksek benliğinden rehberlik alması ve rasyonelliğin aşılması olarak tanımlanmaktadır.³²

Zohar ve Marshall entelektüel zeka ve duygusal zekanın etkili bir şekilde çalışması için manevi zekaya ihtiyacı olduğunu belirtmektedir.³³ King ve Decicco manevi zekayı kişinin farkındalık ve bütünleşme gibi rasyonel insan zihninin ötesine geçen maddi olmayan yönlere uyum sağlamasında rol oynayan belirli yetenekler olarak tanımlamaktadır.³⁴ Bu tanımlamalar manevi zekanın aşkınlık yönüne vurgu yapmaktadır. Özet olarak manevi zeka aşkın (ilahî öz) ile

²⁵ Gardner, *Intelligence Reframed*, 33.

²⁶ Robert A. Emmons, “Is Spirituality an Intelligence? Motivation, Cognition, and the Psychology of Ultimate Concern”, *The International Journal for the Psychology of Religion* 10/1 (2000), 3-26.

²⁷ Robert C. Fuller, “Spiritual, But Not Religious” (Erişim 02 Ağustos 2024).

²⁸ Afton N. Kapuscinski - Kevin S. Masters, “The Current Status of Measures of Spirituality: A Critical Review Of Scale Development”, *Psychology of Religion and Spirituality* 2/4 (2010), 191-205.

²⁹ Frances Vaughan, “What Is Spiritual Intelligence?”, *Journal of Humanistic Psychology* 42/2 (2002), 16-33.

³⁰ Danah Zohar - Ian Marshall, *Spiritual Intelligence: The Ultimate Intelligence* (London: Bloomsbury Publishing, 2000), 50.

³¹ Richard N. Wolman, *Thinking with Your Soul: Spiritual Intelligence and Why It Matters* (New York: Harmony Books, 2001), 85.

³² Zarrin Zarrinabadi vd., “The Codification of Spiritual Intelligence Measurement Model in Librarianship and Medical Information Science Students of Medical Universities in Iran”, *Journal of Education and Health Promotion* 7 (2018), 59.

³³ Danah Zohar - Ian Marshall, *Ruhsal Zekamızla Bağlantı Kurmak SQ*, çev. Kemal Budak - Burak Erdemli (İstanbul: Meta Basım Yayın, 2004), 72.

³⁴ David B. King - Teresa L. DeCicco, “A Viable Model and Self-Report Measure of Spiritual Intelligence”, *International Journal of Transpersonal Studies* 28/1 (2009), 68-85.

bağlantı kurarak bireyin analitik, fiziksel ve psikolojik sınırlarını aşma becerisi olarak ifade edilebilir. Bu tanım manevi zekayı problemlerin çözümünde güçlü kılmaktadır.

1.3. Manevi Zekanın Boyutları

Emmons'a göre manevi zekanın beş bileşeni bulunmaktadır. Bunlar; (a) sorunları kullanmak için manevi kaynakları kullanma yeteneği, (b) yüksek hallere girme yeteneği, (c) günlük faaliyetlere ve ilişkilere kutsal duygusuyla yatırım yapma yeteneği, (d) fiziksel ve maddi olanı aşma kapasitesi, (e) erdemli olma kapasitesidir. Ancak daha sonra erdemli olmanın zekadan çok etik ve kişilikle ilgili olduğunu kabul ederek dört bileşenle sınırlandırmıştır.³⁵ Bir başka sınıflandırmaya göre manevi zekanın sekiz parametresi bulunmaktadır. Bunlar; sabır, manevi ve dinî inanç ve eylemler, hayatın anlamı ve amacı, öncelik, iç huzur, manevi deneyimler, kendini tanıma ve affetmedir.³⁶

Manevi zeka dört yetenekten oluşmaktadır. Bunlardan birincisi varoluşsal ve eleştirel tefekkür, yaşam, ölüm, ölümden sonraki yaşam, gerçeklik, adalet ve diğer varoluşsal konular üzerinde düşünmeyi içermektedir. İkincisi bireyselleştirilmiş kavram geliştirme yeteneği, zihinsel deneyimlere dayalı kişisel amaçlar oluşturmak ve bu amaçlar doğrultusunda yaşamayı ifade etmektedir. Üçüncüsü kendisinin, başkalarının ve evrenin aşkın boyutunu tanıma kapasitesidir. Son olarak bilginin genişletilmesi suretiyle manevi ve yüksek bilinç alanlarına erişme yeteneğini ifade etmektedir.³⁷ Manevi zekaya ait bu yetenekler bireysel gelişim sürecinde bireyin yaşamda anlamı bulmasını, yaşam amacını belirlemesini, aşkınla karşılaşmasını ve bilincini geliştirmesini sağlamaktadır. Eğitim ortamında ise eleştirel düşünceyle gerçek bilgiye ulaşmayı, ulaşılan bilginin kavramlaştırılmasını, kavramların ötesindeki aşkınlığı keşfetmeyi ve bilincini bir üst seviyeye genişletmesini sağlamaktadır.

1.4. Manevi Zekanın İşlevi

Manevi zeka öğrenmeye daha aktif bir yaklaşım teşvik ederek hümanist, dengeli ve hoşgörülü bir öğretim stilini benimsemeye katkı sağlamaktadır. Etkileşimli öğrenme sürecini başlatmak suretiyle öğrenme sürecini kolaylaştırmakta ve başarıyı arttırmaktadır. Zohar ve Marshall manevi zeka yüksek olduğunda bireylerin daha yüksek öğrenme ve başarı gösterdiğini tespit etmiştir.³⁸ Sisk, manevi zekanın çoklu duyuşsal bir yaklaşım kullanarak kişinin içsel bilgisine ulaştığını ve bu yeteneğin sorunları çözmek için kullanılabileceğini bildirmiştir.³⁹ Yaşamdaki refah için manevi zekanın gerekli olduğu tespit edilmiştir. Manevi zeka, bireysel yaşamları daha geniş bir bağlama yerleştirmek suretiyle yaşamda anlam, amaç ve yeni olanakların fark edilmesini sağlamaktadır.

³⁵ Robert Emmons, "Spirituality and Intelligence: Problems and Prospects", *The International Journal for the Psychology of Religion* 10 (2000), 57-64.

³⁶ Pant - Srivastava, "Effect of Spiritual Intelligence on Mental Health and Quality of Life Among College Students"; R. Kalpana Devi vd., "Study of Spiritual Intelligence and Adjustment Among Arts and Science College Students", *Journal of Religion and Health* 56/3 (Haziran 2017), 828-838.

³⁷ Ali Baloochi vd., "The Relationship between Spiritual Intelligence and Aggression in Medical Science Students in the Southeast of Iran", *International Journal of Adolescent Medicine and Health* 32/3 (09 Nisan 2018), 1-7.

³⁸ Zohar - Marshall, *Spiritual Intelligence*, 45.

³⁹ Dorothy Sisk, "Engaging the Spiritual Intelligence of Gifted Students to Build Global Awareness in the Classroom", *Roeper Review* 30/1 (20 Şubat 2008), 24-30.

Son yıllarda manevi zeka desteklenmesi ve geliştirilmesinde eğitimin rolünü ele alan araştırmalar yapılmıştır. Sisk ve Torrance manevi zekayı bireyin iç sesini dinleyen, problem çözmeye ve öğrenmeye yardımcı olan duygusal bir yaklaşım olarak tanımlamıştır. Bu çalışmada vizyon, amaç, anlam ve değerler konularının manevi zeka düzeyine katkı sağladığı vurgulanmaktadır.⁴⁰ Manevi zeka eğitilebilir, bilenebilir ve keskinleştirilebilir. Bireyin eğitimine ilk başladığı yer aile olduğu için manevi zekanın temellerinin atılmasını ailenin üstlenmesi muhtemeldir. Manevi zekanın geliştirilmesi eğitim kurumlarında ve iş yerlerinde sağlanabilmektedir.

Eğiticilerin manevi zeka düzeyleri de günümüz eğitim faaliyetlerinde büyük önem arz etmektedir. Günümüz öğrencilerinin giderek özerklik kazanmasıyla alınan eğitimlerin ömür boyu gerekli bilgi ve becerileri sağlamadığı görülmektedir. Bu noktada bireyin manevi zeka düzeyinin geliştirilmesiyle meslekî başarının pozitif ilişki içerisinde olduğu söylenebilir. Yapılan araştırmalar manevi zekanın yaşam amacı, yaşam doyumu, sağlık ve refahla ilişkili olduğunu tespit etmiştir.⁴¹ Bununla birlikte son yıllarda artan oranda yapılan çalışmalar manevi zekanın öğrenme süreçleri ve başarıyla ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır.⁴²

Yaşamda başarılı olmanın bir diğer gerekliliği de yaşamdaki zıtlıklara uyum göstermekten geçmektedir. Kararlılık, teslimiyet ve tevazu ile zıtlıkların dengelenmesi ve birleşmesiyle hakikate ulaşılabilir. Manevi zeka manevi yetenek ve ilgilerin, kişisel özelliklerin, özel bilişsel yeteneklerin ve psikolojik süreçlerin bir bileşimidir. Bu özelliğiyle manevi zeka varoluşsal ve doğaüstü soruların çözümüne yardımcı olmaktadır.⁴³

Manevi değerler çalışma kalitesini arttırmakla birlikte organizasyonu bütünüyle geliştirmektedir.⁴⁴ Maneviyatın çalışma alanına girmesi bireysel performansı ve örgütsel gelişimi olumlu yönde etkileyen genç bir olgu olarak kabul edilmektedir.⁴⁵ Manevi zekası yüksek olan kişiler hayata bütünsel açıdan bakmakta, sorunları olumlu ahlaki özelliklerle çözmekte ve uyum sağlamaktadır.⁴⁶

⁴⁰ Dorothy A. Sisk - Paul E. Torrance, *Spiritual Intelligence: Developing Higher Consciousness* (Buffalo, NY: Creative Education Foundation Press, 2001), 35.

⁴¹ Linda George vd., "Spirituality and Health: What We Know, What We Need to Know", *Journal of Social and Clinical Psychology* 19 (15 Temmuz 2000), 102-116; Jared D. Kass vd., "Health Outcomes and a New Index of Spiritual Experience", *Journal for the Scientific Study of Religion* 30/2 (Haziran 1991), 203.

⁴² Wolman, *Thinking with Your Soul*; Seyyedeh Elham Elhambakhsh vd., "The Relationship between Spiritual Intelligence and Self-regulation with Success of Iranian EFL University Lecturers", *Global Journal of Foreign Language Teaching* 8 (30 Ağustos 2018), 104-111; Yılmaz Demir, "Investigation of Social Studies Teacher Candidates' Spiritual and Emotional Intelligence", *Education & Youth Research* 3/1 (29 Temmuz 2023), 12-31.

⁴³ Zarrinabadi vd., "The Codification of Spiritual Intelligence Measurement Model in Librarianship and Medical Information Science Students of Medical Universities in Iran", 59.

⁴⁴ Fahri Karakas, "Spirituality and Performance in Organizations: A Literature Review", *Journal of Business Ethics* 94 (01 Haziran 2010), 89-106.

⁴⁵ Yosi Amram, *The Seven Dimensions of Spiritual Intelligence: An Ecumenical, Grounded Theory* (Palo Alto, CA: Institute of Transpersonal Psychology, 2007), 1-8.

⁴⁶ Nurochim vd., "Investigating the Relationship between Spiritual Intelligence, Emotional Regulation and Stress Coping Strategies in the Russian Education Industry", *International Journal of Work Organisation and Emotion* 13/3 (2022), 212-229.

İran’da hemşirelerin başarıları ile manevi zeka düzeyleri arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmada manevi zekanın karşılaştıkları sorun ve stresli durumlarla mücadele etmelerine ve mesleki başarılarını arttırmalarına katkı sağladığı tespit edilmiştir.⁴⁷ Acil yardım, kurtarma ekiplerinin tükenmişlik düzeyleri ile manevi zekaları arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmada manevi zekanın bireyin maddi ve manevi çatışmalarını kontrol altında tutarak, sorunlar karşısında güçlü kalmayı ve üretkenliği kolaylaştırdığı bildirilmiştir.⁴⁸ Eğitimcilerin manevi zeka düzeylerinin pedagojik başarılarıyla pozitif anlamlı ilişki içerisinde olduğu kaydedilmiştir.⁴⁹ İran’da gerçekleştirilen bir metaanaliz çalışmasında manevi zekanın öğrencilerin başarılarını arttıran en önemli faktörlerden biri olduğu bulunmuştur.⁵⁰

Sonuç olarak manevi zeka, bireyin kendisini ve dünyayı daha iyi anlamasını sağlayan, varoluşu ve hayatın anlamını sorgulamaya teşvik eden ve insanın yaşamda karşılaştığı sorunların üstesinden gelmesine yardımcı olan bir zeka türüdür. Aynı zamanda manevi zeka bireyin sahip olduğu değerlerin farkına varmasını ve kendisiyle barışık olmasını sağlamaktadır.⁵¹ Manevi zekanın başarıyı sağlayan en önemli özelliği olarak ise başarısızlıkları yeni bir bilginin kaynağı görerek öğrenme deneyimini tamamlaması kabul edilmektedir.⁵²

2. Sosyal ve Duygusal Öğrenme

Sosyal ve duygusal öğrenme çalışmaları duygusal zeka kavramının ortaya çıkmasından sonra başlamıştır. Bireyin gelişim dönemine uygun beceriler geliştirmesi, bulunduğu döneme uyum sağlayarak bireyin sosyal duygusal yönlerini anlaması, yönetmesi ve ifade edebilme becerisi sosyal-duygusal öğrenme olarak tanımlanmaktadır.⁵³ Sosyal ve duygusal öğrenme öz farkındalık, sosyal farkındalık, öz-yönetim, sosyal yönetim ve sorumlu karar verme olmak üzere beş bileşenden oluşmaktadır.⁵⁴ Sosyal ve duygusal öğrenme yöntemi okul öncesi yaş gruplarından iş ortamlarına kadar tüm eğitim alanlarında ve toplumsal alanda duyguların anlaşılmasına dayanması nedeniyle başarıyı arttırdığı bilinmektedir.⁵⁵

Albert Bandura’nın sosyal öğrenme kuramı hem davranışsal hem de bilişsel öğrenmeyi kapsamaktadır. Bandura sosyal modellemenin öğrenmenin gelişiminde rol oynadığını

⁴⁷ Hossein Karimi-Moonaghi vd., “Relation Between Spiritual Intelligence and Clinical Competency of Nurses in Iran”, *Iranian Journal of Nursing and Midwifery Research* 20/6 (2015), 665-669.

⁴⁸ Sedat Çat, Acil Yardım, Kurtarma ve Müdahale Çalışanlarının Ruhsal Zeka ve Tükenmişlik Düzeylerinin Belirlenmesi Üzerine Bir Çalışma (Gümüşhane: Gümüşhane Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2014), 35-48.

⁴⁹ Seyyede Elham Elhambakhsh vd., “The Relationship Between Spiritual Intelligence and Self-Regulation with Success of Iranian EFL University Lecturers”, *Global Journal of Foreign Language Teaching* 8 (30 Ağustos 2018), 104-111.

⁵⁰ Zhenfei Zhou vd., “The Relationship between Emotional Intelligence, Spiritual Intelligence, and Student Achievement: A Systematic Review and Meta-Analysis”, *BMC Medical Education* 24 (01 Mart 2024), 217.

⁵¹ Abdülkerim Karadeniz, “Examination of the Characteristics of Spiritual Intelligence of Turkish Education Students in Terms of Different Variables”, *International Online Journal of Educational Sciences* 9/2 (01 Ocak 2017), 340-347.

⁵² Khan - Nathawat, “E.Q. As a Predictor of Subjective Well-Being, Optimism, Self Efficacy and Spiritual Intelligence in Male and Female Principals of Schools”, 1-25.

⁵³ Ralf Schwarzer - Lisa Marie Warner, “Perceived Self-Efficacy and its Relationship to Resilience”, *Resilience in Children, Adolescents, and Adults: Translating research into practice, The Springer series on human exceptionality* (New York, US: Springer Science Business Media, 2013), 139-150.

⁵⁴ Maurice J. Elias - Dominic C. Mocerri, *Developing Social And Emotional Aspects of Learning: The American Experience* (New York, US: Routledge/Taylor & Francis Group, 2014), 24.

⁵⁵ Uşaklı, “Sosyal Duygusal Öğrenme Nedir? Neden Önemlidir? (İnsan İlişkilerinde Beş Duygu Alanı)”, 7.

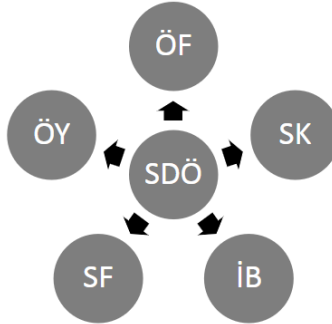
belirtmiştir. Bu nedenle rol-model kavramı öğrenmeyi etkileyen parametrelerin başında gelmektedir.⁵⁶

2.1. Sosyal Öğrenme Mekanizması

Öğrenme sadece bireysel değil aynı zamanda sosyal bir olgu olarak kabul edilmektedir. Bandura'ya göre öğrenme bireyin çevresindeki kişileri gözlemlemesi sonucunda meydana gelmektedir.⁵⁷ Öğrenmenin mekanizması gözlemcinin modelden gözlemlediği davranışı taklit edebilmesine dayanmaktadır. Öğrenmenin gerçekleşebilmesi için yüksek statülü, popüler ve güçlü bir modelin olması gerektiği gibi gözlemcinin de birtakım yeteneklere ve özelliklere sahip olması beklenmektedir. Bunlar; gözlemcinin sağlıklı bir şekilde zihinsel ve psiko-sosyal gelişim sürecini tamamlaması, sembolleştirme, geleceği düşünme (ön görme), dolaylı öğrenme, öz düzenleme ve öz yeterlilik kapasitelerine sahip olması gibi kişisel özelliklerdir.⁵⁸ Elias sosyal ve duygusal öğrenmenin bileşenleri şu şekilde tanımlamaktadır:

Şekil 1

Sosyal ve Duygusal Öğrenmenin Bileşenleri⁵⁹

Öz Farkındalık (ÖF), duyguların ayırt edilebilmesiyle fiziksel tepkileri anlamayı ve kontrol edebilmeyi sağlamaktadır. Kişisel sorumluluk alanlarını belirleyerek kuralları anlamayı ve kontrol edebileceklerinin bilinmesini sağlamaktadır. Öz-Yönetim (ÖY), görevleri tamamlama, vicdan sahibi olma, hazzı erteleme, hedeflere ulaşmada mücadele etme ve başarısızlıklara sebat gösterme olarak tanımlanmaktadır. Zor durumlarda karşısındakini sakinleştirebilmek, dürüstlikle hareket edebilmek öz-yönetimin özellikleri olarak kabul edilmektedir. Sosyal Farkındalık (SF), başkalarının duygularını anlama, farklı gruplarla olumlu etkileşim kurabilme ve takdir etme olarak ifade edilmektedir. Sosyal farkındalık bireyin davranışlarının diğerlerini nasıl etkilediğini düşünmesini ve dinleme becerileri göstermesini sağlamaktadır. İlişki Becerileri (İB), başkalarıyla etkili ilişki başlatabilme ve sürdürebilme yeteneğidir. Çatışmaları çözme ve

⁵⁶ Albert Bandura, "On The Psychosocial Impact and Mechanisms of Spiritual Modeling: Comment", International Journal for the Psychology of Religion 13/3 (2003), 170.

⁵⁷ Albert Bandura, Social Learning Theory (US: Prentice Hall, 1977), 5.

⁵⁸ Yıldız, "Sosyal Bilişsel Öğrenme Kuramı ve Din Öğretimi", 152.

⁵⁹ Elias - Mocerri, Developing Social and Emotional Aspects of Learning, 63.

baskı ve uygunsuz isteklerle baş edebilme becerisine sahip olmaktır. Sorumlu karar verme (SK), bireysel ve sosyal davranışlarda etik unsurları göz önünde bulundurarak yapıcı yol izlemektir.⁶⁰

Sonuç olarak sosyal-duygusal öğrenmeyle öğrenmeyi öğrenme yetkinliği kazandırılarak süreklilik amaçlanmaktadır. Bu öğrenme modeli benlik saygısı, hedef belirleme, öz motivasyon gibi kişisel yönetim özelliklerini ve dinleme, sözel iletişim, uyumluluk, problem çözme, kişiler arası uzlaşma gibi sosyal iletişim özelliklerini geliştirmektedir.

2.2. Sosyal Öğrenmenin Nörobiyolojik Temelleri ve Ayna Nöronlar

Sosyal öğrenmeyle ilişkili kabul edilen kavramlardan biri ayna nöronlardır. Ayna nöronlar bireylerin başka bireyleri gözlemediklerinde herhangi bir motor aktivitesi olmadan motor korteksleri aktive olan nöronlardır.⁶¹ Bu nöronlarda etkileşime girdiği diğer bireyleri taklit etmeye yönelik bir programlama bulunmaktadır. Bu taklit yeteneği yeni bilgi ve becerilerin öğrenimini ve diğer insanların bir eylemi yapma nedenleri ve amaçlarını açıklamaktadır.⁶² Ayna nöronlar, yaşamın erken dönemlerinden itibaren gözlemlenen eylemleri sanki bireyin kendisi gerçekleştirmiş gibi bağlantılar kurmaktadır. Birey bu şekilde gülmek, kızmak gibi davranışları ve kurallar ve gelenekler gibi yaşam için gerekli bilgileri öğrenmektedir. Bu nedenle görme duyusu öğrenmede önemli rol oynamaktadır.⁶³

Öğrenme, dil, empati, başkasının yaptığı bir hareketi izlerken kendisi o hareketi yapıyormuş gibi hücrelerin etkileşim göstermesi, ayna nöronların insanî değerlerin oluşumunda önemli bir rolü olduğunu göstermektedir.⁶⁴ Ayna nöronların temel fonksiyonu eyleme yanıt oluşturma sürecinde empati kurma ve algısal perspektif sağlamasıdır. Bu algısal perspektif; aksiyonun yorumlanmasına, önceki deneyimlerle içinde bulunan durumun değerlendirilmesine ve eleştirel düşünmeyi sağlayarak karar verme sürecine katkı sağlamaktadır.⁶⁵ Ayna nöronlar dış dünyayı gözlemlediği gibi kişinin kendisini de dışarıdan gözlemleyerek değerlendirmesini sağlamaktadır.

2.3. Sosyal Öğrenme, Ayna Nöronlar ve Manevi Zeka İlişkisi

Ayna nöronların varoluşsal olarak diğerleriyle ilişkisinin anlaşılması konusunda özelleşmiş olması biyolojik olarak canlıların bağlı olduğunu göstermektedir.⁶⁶ Ayna nöronlar bilincin ortaya çıkmasını sağlayan önemli bir aşamadır. Olayların içsel yaşanmasını, hafızayı ve düşünme tetiklenmesini sağlayan ayna nöronlar aracılığıyla geleceğin öngörülmesi mümkün

⁶⁰ Elias - Mocerı, *Developing Social and Emotional Aspects of Learning*, 41-52.

⁶¹ G. di Pellegrino vd., "Understanding Motor Events: A Neurophysiological Study", *Experimental Brain Research* 91/1 (01 Ekim 1992), 176-180.

⁶² Vittorio Caggiano vd., "Mirror Neurons Encode the Subjective Value of An Observed Action", *Proceedings of the National Academy of Sciences* 109/29 (17 Temmuz 2012), 11848-11853.

⁶³ Seyithan Can, "Ayna Nöronlar ve Sosyal Öğrenme Kuramları Açısından İmanda Taklidin Mahiyeti", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 26/49 (15 Haziran 2024), 92.

⁶⁴ Soukayna Bekkali vd., "Is the Putative Mirror Neuron System Associated with Empathy? A Systematic Review and Meta-Analysis", *Neuropsychology Review* 31/1 (01 Mart 2021), 14-57.

⁶⁵ Sadjad Sadeghi vd., "Effective Connectivity of the Human Mirror Neuron System during Social Cognition", *Social Cognitive and Affective Neuroscience* 17/8 (01 Ağustos 2022), 732-743.

⁶⁶ Can, "Ayna Nöronlar ve Sosyal Öğrenme Kuramları Açısından İmanda Taklidin Mahiyeti", 91.

olabilmektedir. Çünkü hatırlama ve geleceği tasarlama ile ilgili bölgeler beyinde aynı yerde bulunmaktadır.⁶⁷

Duygular, öğrenme için önemli uyaranlardır. Başkalarının gördüğünü veya hissettiğini görerek ve hissederek öğrenmeyi sağlayan ayna nöronların etkin çalışması daha yüksek manevi zekaya ve empati düzeyine yol açmaktadır.⁶⁸ Benzer şekilde manevi zekanın bir boyutu olan kendini anlamının düşük düzeyde olması ayna nöron sisteminde bir bozuklukla ilişkilendirilmektedir.⁶⁹

Sosyal öğrenme yöntemini kullanarak maneviyat ile ilgili çalışmalar yapan Siberman olumlu rol modellerin yanında olumsuzların da etkisine dikkat çekmektedir. Ona göre insanın duygu ve davranışlarının etkilenmesi açısından sosyal öğrenmede manevi zeka önemli bir potansiyele sahiptir.⁷⁰ Manevi zekayla birey çevresindeki olumsuz örneklerin farkına vararak bu tür duygu, düşünce ve davranışlardan kendisini uzaklaştırabilmekte; olumlu olanlarını yaşamına katabilmektedir. Ancak manevi zeka sosyal öğrenmenin temeli olan taklitten farklı bir mekanizmayla öğrenmeyi sağlamaktadır.

3. Manevi Zekanın Öğrenme ve Başarıyı Sağlama Mekanizması

Psikoloji, nöroloji ve biyoloji bilimleri öğrenme ve problem çözme konusunda düşünme biçimlerinin etkisini vurgulamaktadır. Heidegger'e göre düşünmek "fikir yürütmek, bir durumu göstermek, akıllı yürütmek, problem çözmek, tasarlamak, karar vermek, var oluşu anlamak, bir şeyin olmasına izin vermek, bilgi işlemek ve kavram oluşturmak" eylemleri ile aynı anlama gelmektedir.⁷¹ Bu tanıma göre düşünme üç şekilde gerçekleşmektedir; Bunlardan ilki entelektüel zekanın (IQ) işleyiş mekanizması olan "seri düşünme biçimi"dir. Uyarılan sinir hücresinin bağlantılı diğer sinir hücresine sinyal göndermesi sonucu basamaklar halinde ve belirli kurallar doğrultusunda öğrenmenin gerçekleşmesi sağlanmaktadır. Newtoncu anlayışı benimseyen ve/veya deterministik düşüncesinde olup, ya/ya da gibi farklı alternatifleri ve belirsizlikleri kabul etmeyen düşünce biçimidir.⁷²

Duygusal zekanın (EQ) işleyiş mekanizması olan "ilişkilendirici düşünme" şekli sinir alanlarının ötesinde birbiriyle eş zamanlı etkide bulunan sinir demetleriyle ilişkili olarak kabul edilmektedir. Sinir alanlarından farklı olarak kendisini yeni baştan döşeme özelliği bulunmaktadır.⁷³ İlişkilendirici düşünmede öğrenme kalple ve bedenle gerçekleşmektedir. Bisiklet sürmek, piyano çalmak gibi tekrar edilen ve başarıyla sonuçlanan işlerin sinir ağlarını pekiştirmesiyle yaşanan deneyimlerden öğrenme gerçekleşmektedir.

⁶⁷ Meltem Soyugüzel, Bilincin ve Bilinçaltının Gücü (İstanbul: Eftalya Kitap, 2019), 41-42.

⁶⁸ Daniel Mara, "The Function of Mirror Neurons in the Learning Process", 2017.

⁶⁹ Yoshiya Moriguchi vd., "Empathy and Judging Other's Pain: An fMRI Study of Alexithymia", Cerebral Cortex (New York, N.Y.: 1991) 17/9 (Eylül 2007), 2223-2234.

⁷⁰ Israella Silberman, "Spiritual Role Modeling: The Teaching of Meaning Systems", The International Journal for the Psychology of Religion 13 (01 Temmuz 2003), 175-195.

⁷¹ Martin Heidegger, Discourse on Thinking (New York: Harper Torchbooks, 1966), 54.

⁷² Zohar - Marshall, Ruhsal Zekamızla Bağlantı Kurmak SQ, 67.

⁷³ Zohar - Marshall, Ruhsal Zekamızla Bağlantı Kurmak SQ, 73.

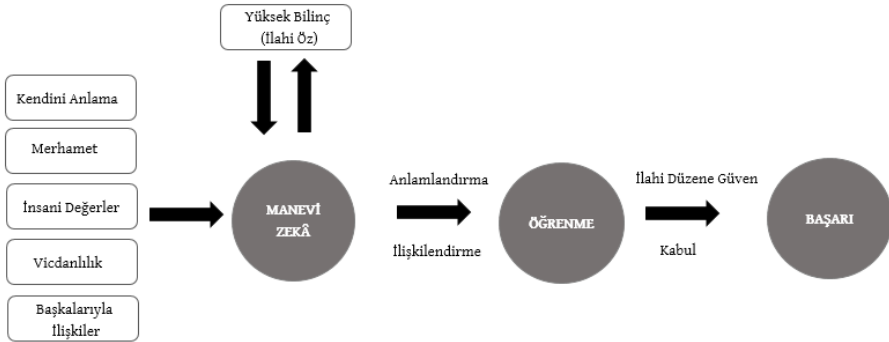
İki düşünme biçimini birleştiren ve etkin çalışmasını sağlayan üçüncü düşünce biçimi manevi zekanın (SQ) düşünce biçimi olan “birleştirici düşünme” biçimidir. Bu düşünce biçimi seri olarak bağlı sinir hücrelerinin yanında bağımsız bulunan sinir hücrelerinin de devreye girmesiyle algılanan bilgiyi birbirine bağlayarak öğrenmeyi gerçekleştirmektedir.⁷⁴ Birleştirici düşünme gücüyle genel kurallar anlamlandırma, bağlamsallaştırma ve dönüştürme süreçlerinden sonra yeni kurallar oluşturulabilmektedir.

Manevi zekanın eğitim alanındaki işlevi “anlama” ve “ilişkilendirme” olarak kabul edilmektedir. Manevi zekası yüksek olan kişilerden bilginin sadece nesnel açıdan algılaması değil, yaşamda kullanılabilmesi ve yaşam amaçlarıyla ilişkilendirmesi beklenmektedir.⁷⁵ Yapılan bir araştırmada manevi zeka düzeyi düşük olan öğrencilerin şiirlerde geçen soyut kelimeleri manalarıyla ilişkilendiremedikleri ve metinleri bütüncül yaklaşımla ele alamadıkları görülmüştür.⁷⁶

Manevi zekanın öğrenme mekanizmasını sosyal ve duygusal öğrenme mekanizmasından başlıca ayırt edici özellikleri; bilginin kaynağını bütünsel olarak algılayabilmesiyle ilişkilendirme ve dönüştürme gücü sayesinde ön görülenden farklı davranışlar gösterebilmesidir. Bu mekanizma Şekil-2’de gibi açıklanabilmektedir.

Şekil 2

Manevi Zekanın Öğrenme ve Başarı Mekanizması

Bireylerin manevi zeka özelliklerine sahip olmaları ölçüsünde yüksek bilinçle bağlantı kurdukları ve evrensel bilgiye ulaşabildikleri söylenebilmektedir.⁷⁷ Bu mekanizma nöroplastisite kuramına göre nöronların yeni sinaptik bağlantılar üretmesini sağlamaktadır. Nöroplastisite, insan beyninde bulunan nöronların ve bağlantı noktaları olan sinapsların vücudun içinden ya da dışarıdan gelen uyarıcılara bağlı olarak meydana gelen işlevsel ve yapısal değişim

⁷⁴ Zohar - Marshall, Ruhsal Zekamızla Bağlantı Kurmak SQ, 84.

⁷⁵ Aliye Uslu Üstten, Kuantum biliminin getirdiği yenilikler ışığında ruhsal zekanın edebiyat eğitiminde kullanılması (Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2008), 76.

⁷⁶ Uslu Üstten, Kuantum Biliminin Getirdiği Yenilikler Işığında Ruhsal Zekanın Edebiyat Eğitiminde Kullanılması, 195.

⁷⁷ Khan - Nathawat, “E.Q. As a Predictor of Subjective Well-Being, Optimism, Self Efficacy and Spiritual Intelligence in Male and Female Principals of Schools”, 2.

göstermesidir.⁷⁸ Manevi zeka düzeyi yüksek olan bireyler kendini daha iyi anlamaları, daha yüksek insani değerlere, merhamete ve vicdana sahip olmaları neticesinde ilahî olanla/maneviyatla daha çok temas etmekte ve bu uyarılarla öğrenme için gerekli olan sinaptik gelişimi sağlamaktadır. Öğrenme bir değişim ve gelişim süreci olarak değerlendirildiğinde bu durumun beyindeki nöroplastisiteyle ilgili olduğu sonucuna varılabilir.⁷⁹ Epigenetik araştırmalar da bu sonucu desteklemektedir. Epigenetik, bireysel veya çevresel faktörlere bağlı olarak genlerin veya mevcut durumun ötesinde gelişimin gerçekleşebileceğine dair kanıtlar sunmaktadır.⁸⁰ Manevi zeka “birleştirici düşünme” biçimiyle bağımsız bulunan sinir hücreleri devreye girerek algılanan bilgi birbirine bağlanmakta ve öğrenme gerçekleşmektedir. Bu durum çevresel faktörlere ilahî/manevi olan bilginin eklenmesiyle öğrenme ve başarıyı sağlamaktadır. Bu bilgiler çerçevesinde manevi zekanın öğrenme mekanizmaları şu şekilde örneklendirilebilir;

Manevi zeka düzenli uygulamaları teşvik etmektedir. Dua, derin düşünce, sorgulama, sessizlik, kutsal metinleri inceleme bireyde beden, duyguların, düşüncelerin ve zihnin farkındalığını sağlamaktadır.⁸¹ Manevi zeka oluşturduğu anlam duygusuyla zorlayıcı yaşam olaylarında dahi sosyal katkı sağlama amacıyla dünyaya, gelecek nesillere ve büyük bütüne karşı sorumluluk duygusunu oluşturmaktadır.⁸² Manevi zekayla birey egosal benliğin ötesine geçerek aşkınlığı deneyimlemektedir. Bu şekilde birey çeşitliliğe ve farklılıklara değer vermeyi tüm canlılarla bütünleşmeyi öğrenmektedir.⁸³

Manevi zeka kutsal olanla uyum içinde yaşamayı, hayata olan sevgiyi ve güveni tezahür ettirmeyi vurgulamaktadır. Bunların yanı sıra her şeyin en iyi şekilde sonuçlanacağına güvenmeye ve bireyin aksiyon almasına yardımcı olmaktadır. Bu güven bireyin hata yapması durumlarında da devreye girerek umut duygusunu oluşturmaktadır.⁸⁴ Manevi zeka yaşamın gizemine saygı duyması yönüyle ilahî olanın tüm tezahür eden formlarını kabul etmektedir. Bu durum evrende tek bir merkezin olması ve evrenin merkeziyle aynı hizada olunması durumunda yaşanan olayların tüm evrenle savaşıması şeklinde metaforize edilebilmektedir.⁸⁵

Manevi zeka bireyin sistemsel bakış açısını kullanmasını sağlayarak olaylar ve insanlar arasındaki bağlantıları görmek suretiyle sorunları bütünsel çözüme perspektifi kazandırmaktadır. Bağlantılılığı algılayan bireyler eylemlerinin sonuçlarının diğer bireyleri etkilediğini fark etmektedir. Manevi zeka başkalarını araç olarak görmek yerine amaç olarak görmektedir.

⁷⁸ Pasko Rakic, “Limits of Neurogenesis in Primates”, *Science* 227/4690 (01 Mart 1985), 1054-1056.

⁷⁹ Selma Dünder-coecke, “Nöromodülasyon: Eğitim ve Nörobilim Kavşağından Geleceğe Bakış”, *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi* 19/1 (25 Haziran 2021), 542-567.

⁸⁰ Kathryn Asbury - Robert Plomin, *G is for Genes: the Impact of Genetics on Education and Achievement* (Wiley-Blackwell, 2014), 74.

⁸¹ Yosi Amram, *What is Spiritual Intelligence? An Ecumenical, Grounded Theory* (Palo Alto, CA: Institute of Transpersonal Psychology, 2007), 8.

⁸² Yosi Amram, *What is Spiritual Intelligence? An Ecumenical, Grounded Theory* (Palo Alto, CA: Institute of Transpersonal Psychology, 2007), 9.

⁸³ Amram, *What is Spiritual Intelligence? An Ecumenical, Grounded Theory*, 10.

⁸⁴ Amram, *What is Spiritual Intelligence? An Ecumenical, Grounded Theory*, 5.

⁸⁵ Amram, *What is Spiritual Intelligence? An Ecumenical, Grounded Theory*, 7.

Yargılamadan uzak, saygılı, yardım sever davranışlarda bulunarak diğer insanları ilahî olanın bir yansıması olarak kabul etmektedir.⁸⁶

Manevi zeka kabul yeteneğini sağlamaktadır. Bu şekilde tüm olumsuzlukları başlıyarak veya kabul ederek huzur duygusuna ulaşmaktadır. Bunun sonucunda egonun devreye girmesiyle meydana gelen bağımlılıklardan uzaklaşmaktadır. Manevi zeka vicdan iç pusulasıyla bilme yeteneğini geliştirmektedir. Aynı zamanda davranışlarıyla bu içselliği birleştirerek dürüstlüğü sağlamaktadır. Yapılan araştırmalar manevi zekanın bu niteliklerini doğrulamaktadır. Manevi zekanın amaç ve anlam⁸⁷, farkındalık⁸⁸, sezgi⁸⁹, minnettarlık⁹⁰, güven⁹¹, kendini kabul⁹², tevazu⁹³ alanlarına katkı sağladığı tespit edilmiştir.

Sonuç

Bireyin manevi zeka konusunda farkındalığını oluşturmak ve manevi zekanın eğitim alanındaki önemini vurgulamak amacıyla yapılan bu çalışmada manevi zekanın öğrenme ve başarı süreçlerinde önemli bir parametre olduğu tespit edilmiştir. Bu alanda yapılan çalışmalar da bu tespiti desteklemektedir.⁹⁴ Manevi zekanın meydana getirdiği “birleştirici düşünme” biçimiyle bağımsız bulunan sinir hücreleri devreye girmektedir. Bunun sonucunda bilgilerin birbirine bağlanması sağlanmakta ve öğrenme gerçekleşmektedir.⁹⁵ Nöroplastisite kuramıyla açıklanan bu durum çevresel faktörlere ilahî/manevi olan bilginin eklenmesiyle öğrenme ve başarıya katkı sağlamaktadır.

Sosyal öğrenmenin taklide dayanması bireyi bulunduğu çevreyle etkileşime yöneltirken manevi zekanın gerçekleştirdiği öğrenme modelinde çevreden bağımsız evrensel gerçek ve değerlerle öğrenme sağlanmaktadır. Sosyal öğrenmede modelin iletişim unsurlarından kaynak

⁸⁶ Amram, What is Spiritual Intelligence? An Ecumenical, Grounded Theory, 14.

⁸⁷ Peter Fry, “Religious Involvement, Spirituality and Personal Meaning for Life: Existential Predictors of Psychological Wellbeing in Community-Residing and Institutional Care Elders”, *Aging & Mental Health* 4 (01 Kasım 2000), 375-387.

⁸⁸ Kirk Warren Brown - Richard M. Ryan, “The Benefits of Being Present: Mindfulness and its Role in Psychological Well-Being”, *Journal of Personality and Social Psychology* 84/4 (2003), 822-848.

⁸⁹ H. H. McCutcheon - J. Pincombe, “Intuition: An Important Tool in the Practice of Nursing”, *Journal of Advanced Nursing* 35/3 (Ağustos 2001), 342-348.

⁹⁰ Robert A. Emmons - Michael McCullough, “Counting Blessings Versus Burdens: An Experimental Investigation of Gratitude and Subjective Well-Being in Daily Life”, *Journal of Personality and Social Psychology* 84/2 (2003), 377-389.

⁹¹ Erik H. Erikson - Joan M. Erikson, *The Life Cycle Completed* (New York: W. W. Norton & Company, 1998), 89.

⁹² D. L. MacInnes, “Self-Esteem and Self-Acceptance: An Examination into Their Relationship and Their Effect on Psychological Health”, *Journal of Psychiatric and Mental Health Nursing* 13/5 (Ekim 2006), 483-489.

⁹³ Belinda M. Boyd-Wilson vd., “Serenity: Much More than Just Feeling Calm”, *Advances in Psychology Research* 29 (2004), 35-55.

⁹⁴ Demir, “Investigation of Social Studies Teacher Candidates’ Spiritual and Emotional Intelligence”; Selvi Demir, “Examination of Emotional and Spiritual Intelligence of Turkish Language Teaching Students”, *European Journal of Language and Culture Studies* 2 (29 Mart 2023), 60-69; Abdulkemil Karadeniz - Davut Aydın, “Ruhsal Zeka Özellikleri Ölçeği Geçerlilik ve Güvenilirlik Çalışması”, *International Journal Of Eurasia Social Sciences* 7/23 (Haziran 2016), 69-93; Nazike Karagözoğlu, “Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Duygusal Zeka Yeterliklerini Mesleğinde Kullanma Düzeyleri İle Benimsedikleri Sınıf Yönetimi Modelleri Arasındaki İlişki”, *the Journal of Academic Social Sciences* 29 (01 Ocak 2016), 269-269; Zühâl Güvenç, *Sınıf Öğretmenlerinin Duygusal Zekaları ile yansıtıcı düşünme becerileri arasındaki ilişki* (Denizli: Pamukkale Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2012), 72; Joseph Ciarrochi vd., “A Critical Evaluation of the Emotional Intelligence Construct”, *Top 100 Citations* 29 (01 Kasım 2000), 539-561; Shaun Newsome vd., “Assessing the Predictive Validity of Emotional Intelligence”, *Personality and Individual Differences* 29/6 (2000), 1005-1016.

⁹⁵ Zohar - Marshall, *Ruhsal Zekamızla Bağlantı Kurmak* SQ, 84.

rolünde olduğu kabul edilirken, manevi zekayla öğrenmede kaynak, ilahî olan kabul edilmektedir.⁹⁶ Sosyal öğrenme görme duyusu üzerine temellendirilmiş bir model olarak tanımlanırken manevi zekayla öğrenme kalp gözü olarak nitelendirilen sezgi duyusuyla gerçekleşmektedir. Manevi zeka olumsuz durumlara rağmen uyum sağlama yeteneğiyle öğrenmeye önemli katkı sağlamaktadır.⁹⁷

Manevi zekası yüksek eğitimciler öğrenciyi sevgiyi iletme, değerli olduğunu hissettirme, sağlıklı sınırlar koyma ve gerçek bir ilişki kurma konusundaki yetenekleriyle öğrencilerin performanslarını arttırmalarına yardımcı olmaktadır.⁹⁸ Aynı zamanda maneviyatın getirdiği bağlantılılık öğrencilerini kendi çocukları gibi görmelerine neden olmakta, bu ise öğrencilerin sosyal ve duygusal gelişimlerine destek olmaktadır. Kurulan sağlıklı bağların eğitimciler açısından kariyer memnuniyeti sağlayarak zihinsel ve fiziksel sağlık ve yaşam döngüsünün uzunluğuyla anlamlı pozitif ilişki içerisinde olduğu tespit edilmiştir.⁹⁹

Manevi zeka, kişinin kendisini yeterli düzeyde bilmesini, başkalarını doğru algılamasını, sosyal açıdan da ilişkilerinde başarılı olmasını desteklemektedir. Manevi zekanın toplumdaki şiddet ve suç oranlarının düşmesine dolayısıyla toplumun refah oranının artmasına katkı sağladığı söylenebilir. Sonuç olarak manevi zeka düzeyinin artırılması sadece öğrenme sürecini kolaylaştırmakla ve başarı seviyesini iyileştirmekle kalmayarak genel olarak daha iyi bireysel ve sosyal uyumu sağlamaktadır. Aynı zamanda bir bütün olarak eğitmeyi hedeflediği için bireylerin daha dengeli ve bütünsel olmasını sağlamaktadır.¹⁰⁰ Bu bilgiler doğrultusunda manevi zekanın bireylerin öğrenmelerinde, günlük yaşamlarında karşılaştıkları problemleri çözmelerinde, eğitim, sağlık hayatı, başarı ve başarısızlıkları gibi çok geniş alandaki yaşamları üzerinde etkili olduğu görülmektedir. Bu nedenle bireylerin manevi zeka düzeylerinin fark edilmesi ve üzerinde etkili olan faktörlerin belirlenerek geliştirilmesinin hedeflenmesi önem arz etmektedir.¹⁰¹

Manevi zekanın eğitim çalışmalarına dâhil edilmesiyle birlikte beyin temelli algoritmaların kullanıldığı öğrenme yöntemlerine yeni bir bakış açısı kazandırılmıştır. Nörobilimin eğitim alanında yaptığı çalışmalar öğrenmenin beyinde nasıl gerçekleştiğine ilişkin doğrudan kanıtlar sunamamaktadır. Beyin aktivitelerinin hangi davranışlarla ilişkili olduğunu anlamak eğitim alanında çalışanlar açısından oldukça önemlidir. Bu şekilde eğitim ortamlarında bilgi edinimi için en uygun koşulların sağlanmasına yardımcı olunabilir. Manevi zeka kavramının öğrenme ile ilişkisinin incelendiği bu çalışmanın din psikolojisi ve din eğitimi alanındaki literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

⁹⁶ Mustafa Köylü, Psiko-Sosyal Açıdan Dini İletişim (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2022), 80.

⁹⁷ Isabelle Blanchette - Anne Richards, "The Influence of Affect on Higher Level Cognition: A Review of Research on Interpretation, Judgement, Decision Making And Reasoning", *Cognition & Emotion* 24 (01 Haziran 2010), 561-595.

⁹⁸ Mahak Chhabra - Mudit Rathore, "Developing Spiritual Intelligence among Teacher Educators: Current Practices in Teacher Education", (20220726).

⁹⁹ Ronald Burke vd., "Organizational Values, Work Experiences and Satisfaction Among Australian Psychologists", *International Journal of Organizational Analysis* 11 (01 Şubat 2003), 123-135.

¹⁰⁰ Suppiah Nachiappan vd., "Cognitive Integration of Intellectual Intelligence (IQ), Emotional Intelligence (EQ) and Spiritual Intelligence (SQ) in Transforming the Ideal Teachers", *Journal of Research, Policy & Practice of Teachers and Teacher Education* 2 (01 Aralık 2012), 48-61.

¹⁰¹ Nachiappan vd., "Cognitive Integration of Intellectual Intelligence (IQ), Emotional Intelligence (EQ) and Spiritual Intelligence (SQ) in Transforming the Ideal Teachers", 48-61.

Kaynakça | References

- Ahooei, Khadijeh vd. "The Relationship Between Spiritual Intelligence and Psychological Well-being in Women with Breast Cancer". *Shiraz E-Medical Journal* 18/10 (2017), e15103. <https://doi.org/10.5812/semj.15103>
- Alrashidi, Nojoud vd. "The Mediating Role of Spiritual Intelligence on Well-Being and Life Satisfaction among Nurses in the Context of the COVID-19 Pandemic: A Path Analysis". *Behavioral Sciences* 12/12 (15 Aralık 2022), 515. <https://doi.org/10.3390/bs12120515>
- Amram, Yosi. *The Seven Dimensions of Spiritual Intelligence: An Ecumenical, Grounded Theory*. Palo Alto, CA: Institute of Transpersonal Psychology, 2007.
- Amram, Yosi. *What is Spiritual Intelligence? An Ecumenical, Grounded Theory*. Palo Alto, CA: Institute of Transpersonal Psychology, 2007.
- Asbury, Kathryn - Plomin, Robert. *G is for Genes: The Impact of Genetics on Education and Achievement*. Wiley-Blackwell, 2014.
- Baloochi, Ali vd. "The Relationship Between Spiritual Intelligence and Aggression in Medical Science Students in the Southeast of Iran". *International Journal of Adolescent Medicine and Health* 32/3 (09 Nisan 2018), 1-7. <https://doi.org/10.1515/ijamh-2017-0174>
- Bandura, Albert. "On the Psychosocial Impact and Mechanisms of Spiritual Modeling: Comment". *International Journal for the Psychology of Religion* 13/3 (2003), 167-173. https://doi.org/10.1207/S15327582IJPR1303_02
- Bandura, Albert. *Social Learning Theory*. Prentice Hall, 1977.
- Bekkali, Soukayna vd. "Is the Putative Mirror Neuron System Associated with Empathy? A Systematic Review and Meta-Analysis". *Neuropsychology Review* 31/1 (01 Mart 2021), 14-57. <https://doi.org/10.1007/s11065-020-09452-6>
- Blanchette, Isabelle - Richards, Anne. "The Influence of Affect on Higher Level Cognition: A Review of Research on Interpretation, Judgement, Decision Making and Reasoning". *Cognition & Emotion* 24 (01 Haziran 2010), 561-595. <https://doi.org/10.1080/02699930903132496>
- Boyd-Wilson, Belinda M. vd. "Serenity: Much More than Just Feeling Calm". *Advances in Psychology Research* 29 (2004), 35-55.
- Brown, Kirk Warren - Ryan, Richard M. "The Benefits of Being Present: Mindfulness and Its Role in Psychological Well-being". *Journal of Personality and Social Psychology* 84/4 (2003), 822-848. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.84.4.822>
- Budak, Selçuk. *Psikoloji Sözlüğü*. Bilim ve Sanat Yayınları, 5. Basım, 2019.
- Burke, Ronald vd. "Organizational Values, Work Experiences, and Satisfactions Among Australian Psychologists". *International Journal of Organizational Analysis* 11 (01 Şubat 2003), 123-135. <https://doi.org/10.1108/eb028966>
- Caggiano, Vittorio vd. "Mirror Neurons Encode the Subjective Value of an Observed Action". *Proceedings of the National Academy of Sciences* 109/29 (17 Temmuz 2012), 11848-11853. <https://doi.org/10.1073/pnas.1205553109>
- Can, Seyithan. "Ayna Nöronlar ve Sosyal Öğrenme Kuramları Açısından İmanda Taklidin Mahiyeti". *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 26/49 (15 Haziran 2024), 79-103. <https://doi.org/10.17335/sakaifd.1435587>
- Chhabra, Mahak - Rathore, Mudit. "Developing Spiritual Intelligence Among Teacher Educators: Current Practices in Teacher Education". <https://doi.org/10.5281/zenodo.6908104>
- Ciarrochi, Joseph vd. "A Critical Evaluation of the Emotional Intelligence Construct". *Top 100 Citations* 29 (01 Kasım 2000), 539-561. [https://doi.org/10.1016/S0191-8869\(99\)00119-1](https://doi.org/10.1016/S0191-8869(99)00119-1)

- Çat, Sedat. Acil Yardım, Kurtarma ve Müdahale Çalışanlarının Ruhsal Zeka ve Tükenmişlik Düzeylerinin Belirlenmesi Üzerine Bir Çalışma. Gümüşhane: Gümüşhane Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014.
- Demir, Selvi. "Examination of Emotional and Spiritual Intelligence of Turkish Language Teaching Students". *European Journal of Language and Culture Studies* 2 (29 Mart 2023), 60-69. <https://doi.org/10.24018/ejlang.2023.2.2.85>
- Demir, Yılmaz. "Investigation of Social Studies Teacher Candidates' Spiritual and Emotional Intelligence". *Education & Youth Research* 3/1 (29 Temmuz 2023), 12-31. <https://doi.org/10.59041/eyor.1289120>
- Devi, R. Kalpana vd. "Study of Spiritual Intelligence and Adjustment Among Arts and Science College Students". *Journal of Religion and Health* 56/3 (Haziran 2017), 828-838. <https://doi.org/10.1007/s10943-016-0225-8>
- Driscoll, Marcy Perkins. "Introduction to Theories of Learning and Instruction". *Psychology of Learning for Instruction*. ed. A. Burvikovs. Boston, MA: Pearson Education, Inc., 3rd ed., 2005.
- Duckworth, Angela - Seligman, Martin. "Self-Discipline Outdoes IQ in Predicting Academic Performance of Adolescents". *Psychological science* 16 (01 Ocak 2006), 939-944. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9280.2005.01641.x>
- Dündar-coecke, Selma. "Nöromodülasyon: Eğitim ve Nörobilim Kavşağından Geleceğe Bakış". *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi* 19/1 (25 Haziran 2021), 542-567. <https://doi.org/10.37217/tebd.868102>
- Elhambakhsh, Seyyede Elham vd. "The Relationship Between Spiritual Intelligence and Self-regulation with Success of Iranian EFL University Lecturers". *Global Journal of Foreign Language Teaching* 8 (30 Ağustos 2018), 104-111. <https://doi.org/10.18844/gjflt.v8i3.3138>
- Elias, Maurice J. - Mocerri, Dominic C. *Developing Social and Emotional Aspects of Learning: The American Experience*. New York, NY, US: Routledge/Taylor & Francis Group, 2014.
- Elyasi, Gasem vd. "The Relationship between Spiritual Intelligence and Mental Health among Athletes and Non-athletes". *European Journal of Experimental Biology* 2 (2021), 2415-2418.
- Emmons, Robert. "Spirituality and Intelligence: Problems and Prospects". *The International Journal for the Psychology of Religion* 10 (2000), 57-64. https://doi.org/10.1207/S15327582IJPR1001_6
- Emmons, Robert A. "Is Spirituality an Intelligence? Motivation, Cognition, and the Psychology of Ultimate Concern". *The International Journal for the Psychology of Religion* 10/1 (2000), 3-26. https://doi.org/10.1207/S15327582IJPR1001_2
- Emmons, Robert A. - McCullough, Michael. "Counting Blessings Versus Burdens: An Experimental Investigation of Gratitude and Subjective Well-Being in Daily Life". *Journal of Personality and Social Psychology* 84/2 (2003), 377-389.
- Erikson, Erik H. - Erikson, Joan M. *The Life Cycle Completed*. New York: W. W. Norton & Company, 1998.
- Fry, Peter. "Religious Involvement, Spirituality and Personal Meaning for Life: Existential Predictors of Psychological Wellbeing in Community-residing and Institutional Care Elders". *Aging & Mental Health* 4 (01 Kasım 2000), 375-387. <https://doi.org/10.1080/713649965>
- Fuller, Robert C. "Spiritual, But Not Religious". Erişim 02 Ağustos 2024. <https://www.beliefnet.com/entertainment/books/2002/07/spiritual-but-not-religious.aspx>
- Gall, Meredith Damien vd. *Educational research: An introduction, 6th ed.* White Plains, NY, England: Longman Publishing, 1996.
- Galton, Francis. *Hereditary Genius: An Inquiry Into Its Laws and Consequences*. New York: Macmillan, 1869.
- Gardner, Howard. *Intelligence Reframed*. New York, NY: Basic Books, 1999.
- George, Linda vd. "Spirituality and Health: What We Know, What We Need to Know". *Journal of Social and Clinical Psychology* 19 (15 Temmuz 2000), 102-116. <https://doi.org/10.1521/jscp.2000.19.1.102>

- Goldman, Susan R. - Pellegrino, James W. "Cognitive Developmental Perspectives on Intelligence 1". *Intelligence*. ed. Helga A.W. Rowe. New Jersey: Hillsdale, 1991.
- Goleman, Daniel. *Working with Emotional Intelligence*. New York: Bantam Books, 1998.
- Güvenç, Zühal. Sınıf Öğretmenlerinin Duygusal Zekaları ile Yansıtıcı Düşünme Becerileri Arasındaki İlişki. Denizli: Pamukkale Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2012.
- Heidegger, Martin. *Discourse on Thinking*. New York: Harper Torchbooks, 1966.
- Huffman, Karen - Hosey, Richard. *Living Psychology*. John Wiley & Sons Inc, Study Guide edition., 2005.
- Jones, Laura. "What Does Spirituality in Education Mean?" *Journal of College and Character* 6 (01 Ekim 2005). <https://doi.org/10.2202/1940-1639.1485>
- Kapuscinski, Afton N. - Masters, Kevin S. "The Current Status of Measures of Spirituality: A Critical Review of Scale Development". *Psychology of Religion and Spirituality* 2/4 (2010), 191-205. <https://doi.org/10.1037/a0020498>
- Karadeniz, Abdulkerim. "Examination of the Characteristics of Spiritual Intelligence of Turkish Education Students in Terms of Different Variables". *International Online Journal of Educational Sciences* 9/2 (01 Ocak 2017), 340-347. <https://doi.org/10.15345/iojes.2017.02.003>
- Karadeniz, Abdulkerim - Aydın, Davut. "Ruhsal Zeka Özellikleri Ölçeği Geçerlilik ve Güvenirlik Çalışması". *International Journal Of Eurasia Social Sciences* 7/23 (Haziran 2016), 69-93.
- Karagözoğlu, Nazike. "Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Duygusal Zeka Yeterliklerini Mesleğinde Kullanma Düzeyleri İle Benimsedikleri Sınıf Yönetimi Modelleri Arasındaki İlişki". *the Journal of Academic Social Sciences* 29 (01 Ocak 2016), 269-269. <https://doi.org/10.16992/ASOS.1240>
- Karakas, Fahri. "Spirituality and Performance in Organizations: A Literature Review". *Journal of Business Ethics* 94 (01 Haziran 2010), 89-106. <https://doi.org/10.1007/s10551-009-0251-5>
- Karimi-Moonaghi, Hossein vd. "Relation between Spiritual Intelligence and Clinical Competency of Nurses in Iran". *Iranian Journal of Nursing and Midwifery Research* 20/6 (2015), 665-669. <https://doi.org/10.4103/1735-9066.170002>
- Kass, Jared D. vd. "Health Outcomes and a New Index of Spiritual Experience". *Journal for the Scientific Study of Religion* 30/2 (Haziran 1991), 203. <https://doi.org/10.2307/1387214>
- Khan, Saleena - Nathawat, Sangram. "E.Q. As a Predictor of Subjective Well-Being, Optimism, Self Efficacy and Spiritual Intelligence in Male and Female Principals of Schools". *SSRN Electronic Journal* (10 Mayıs 2012), 1-25. <https://doi.org/10.2139/ssrn.2055641>
- King, David B. - DeCicco, Teresa L. "A Viable Model and Self-report Measure of Spiritual Intelligence". *International Journal of Transpersonal Studies* 28/1 (2009), 68-85.
- Köylü, Mustafa. *Psiko-Sosyal Açından Dini İletişim*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2022.
- Kurtbeyoğlu, Zeynep - Demirtaş, Vesile YILDIZ. "Özel Öğrenme Güçlüğü Tanılı Çocuğu Olan Anne-Babaların Algılanan Sosyal Destek ve Depresyon Düzeyleri". *Buca Eğitim Fakültesi Dergisi* 0/50 (2020), 228-242.
- Lunenburg, Fred C. "Emotional Intelligence in the Workplace: Application to Leadership". *International Journal of Management, Business and Administration* 14/1 (2011), 1-6.
- MacInnes, D. L. "Self-Esteem and Self-Acceptance: An Examination into Their Relationship and Their Effect on Psychological Health". *Journal of Psychiatric and Mental Health Nursing* 13/5 (Ekim 2006), 483-489. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2850.2006.00959.x>
- Mara, Daniel. "The Function of Mirror Neurons in the Learning Process". C. 121, 2017. <https://doi.org/10.1051/mateconf/201712112012>
- McCUTCHEON, H. H. - PINCOMBE, J. "Intuition: An Important Tool in the Practice of Nursing". *Journal of Advanced Nursing* 35/3 (Ağustos 2001), 342-348. <https://doi.org/10.1046/j.1365-2648.2001.01882.x>

- Moriguchi, Yoshiya vd. "Empathy and Judging Other's Pain: An fMRI Study of Alexithymia". *Cerebral Cortex* (New York, N.Y.: 1991) 17/9 (Eylül 2007), 2223-2234. <https://doi.org/10.1093/cercor/bhl130>
- Nachiappan, Suppiah vd. "Cognitive Integration of Intellectual Intelligence (IQ), Emotional Intelligence (EQ) and Spiritual Intelligence (SQ) in transforming the ideal teachers". *Journal of Research, Policy & Practice of Teachers and Teacher Education 2* (01 Aralık 2012), 48-61.
- Newsome, Shaun vd. "Assessing the Predictive Validity of Emotional Intelligence". *Personality and Individual Differences* 29/6 (2000), 1005-1016. [https://doi.org/10.1016/S0191-8869\(99\)00250-0](https://doi.org/10.1016/S0191-8869(99)00250-0)
- Nurochim vd. "Investigating the Relationship between Spiritual Intelligence, Emotional Regulation and Stress Coping Strategies in the Russian Education Industry". *International Journal of Work Organisation and Emotion* 13/3 (2022), 212-229. <https://doi.org/10.1504/IJWOE.2022.126952>
- Pant, Naveen - Srivastava, Sk. "Effect of Spiritual Intelligence on Mental Health and Quality of Life among College Students" 4 (09 Ağustos 2014), 208-215.
- Pellegrino, G. di vd. "Understanding Motor Events: A Neurophysiological Study". *Experimental Brain Research* 91/1 (01 Ekim 1992), 176-180. <https://doi.org/10.1007/BF00230027>
- Quinn, Patrick - Duckworth, Angela. "Happiness and Academic Achievement: Evidence for Reciprocal Causality". *Poster Presented at the Annual Meeting of the American Psychological Society* 4 (01 Ocak 2007), 11-24.
- Rakic, Pasko. "Limits of Neurogenesis in Primates". *Science* 227/4690 (01 Mart 1985), 1054-1056. <https://doi.org/10.1126/science.3975601>
- Rotter, Julian B. *Social Learning and Clinical Psychology*. New Jersey: Prentice Hall Press, 1954.
- Sadeghi, Sadjad vd. "Effective Connectivity of the Human Mirror Neuron System during Social Cognition". *Social Cognitive and Affective Neuroscience* 17/8 (01 Ağustos 2022), 732-743. <https://doi.org/10.1093/scan/nsab138>
- Salovey, Peter - Mayer, John. "What Is Emotional Intelligence?" *Emotional Development And Emotional Intelligence: Educational Implications*. ed. Peter Salovey - David Sluyter. 3-34. New York: Basic Books, 1st edition., 1997.
- Salovey, Peter - Mayer, John D. "Emotional Intelligence". *Imagination, Cognition and Personality* 9/3 (01 Mart 1990), 185-211. <https://doi.org/10.2190/DUGG-P24E-52WK-6CDG>
- Schwarzer, Ralf - Warner, Lisa Marie. "Perceived Self-efficacy and Its Relationship to Resilience". *Resilience in children, adolescents, and adults: Translating research into practice*. 139-150. The Springer series on human exceptionalality. New York, NY, US: Springer Science + Business Media, 2013. https://doi.org/10.1007/978-1-4614-4939-3_10
- Selçuk, Ziya. *Gelişim ve Öğrenme: Eğitim Psikolojisi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 1999.
- Senemoğlu, Nuray. *Gelişim Öğrenme ve Öğretim: Kuramdan Uygulamaya*. Ankara: Gönül Yayıncılık, 2007.
- Silberman, Israella. "COMMENTARY: 'Spiritual Role Modeling: The Teaching of Meaning Systems'". *The International Journal for the Psychology of Religion* 13 (01 Temmuz 2003), 175-195. https://doi.org/10.1207/S15327582IJPR1303_03
- Sisk, Dorothy. "Engaging the Spiritual Intelligence of Gifted Students to Build Global Awareness in the Classroom". *Roepers Review* 30/1 (20 Şubat 2008), 24-30. <https://doi.org/10.1080/02783190701836296>
- Sisk, Dorothy A. - Torrance, Paul E. *Spiritual intelligence: Developing higher consciousness*. Buffalo, NY: Creative Education Foundation Press, 2001.
- Soyugüzel, Meltem. *Bilincin ve Bilinçaltının Gücü*. İstanbul: Eftalya Kitap, 2019.

- Sternberg, Robert J. "PRSVL: An integrative Framework for Understanding Mind in Context". *Mind in context*. ed. Robert J. Sternberg - Richard K. Wagner. 218-232. New York: Cambridge University Press, 1994.
- Uslu Üstten, Aliye. *Kuantum Biliminin Getirdiği Yenilikler Işığında Ruhsal Zekanın Edebiyat Eğitiminde Kullanılması*. Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2008.
- Uşaklı, Hakan. "Sosyal Duygusal Öğrenme Nedir? Neden Önemlidir? (İnsan İlişkilerinde Beş Duygu Alanı)". *Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 1/2 (31 Aralık 2017), 1-16. <https://doi.org/10.30561/sinopusd.314566>
- Vaughan, Frances. "What Is Spiritual Intelligence?" *Journal of Humanistic Psychology* 42/2 (2002), 16-33.
- Wolman, Richard N. *Thinking with Your Soul: Spiritual Intelligence and Why It Matters*. New York: Harmony Books, First Edition., 2001.
- Yıldız, Zafer. "Sosyal Bilişsel Öğrenme Kuramı ve Din Öğretimi". *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 33 (Şubat 2014), 147-161.
- Yılmaz, Malik. "Öğrenme Bilgi İlişkisi". *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi* 29 (2009), 173-191.
- Zarrinabadi, Zarrin vd. "The Codification of Spiritual Intelligence Measurement Model in Librarianship and Medical Information Science Students of Medical Universities in Iran". *Journal of Education and Health Promotion* 7 (2018), 59. https://doi.org/10.4103/jehp.jehp_78_17
- Zhou, Zhenfei vd. "The Relationship between Emotional Intelligence, Spiritual Intelligence, and Student Achievement: a systematic review and meta-analysis". *BMC Medical Education* 24 (01 Mart 2024), 217. <https://doi.org/10.1186/s12909-024-05208-5>
- Zohar, Danah - Marshall, Ian. *Ruhsal Zekamızla Bağlantı Kurmak SQ*. çev. Kemal Budak - Burak Erdemli. İstanbul: Meta Basım Yayın, 2004. <https://www.kitapyurdu.com/kitap/ruhsal-zekamızla-baglanti-kurmak-sq/58318.html>
- Zohar, Danah - Marshall, Ian. *Spiritual Intelligence: The Ultimate Intelligence*. London: Bloomsbury Publishing, 2000.
- "The Benefit of School-based Social and Emotional Learning Programs", 2007.